

Łukasz Cymbaluk

ORCID: 0000-0003-1868-3869
Uniwersytet Wrocławski

Damian Ziółek

ORCID: 0000-0001-7300-932X

Rozważania nad populistyczną naturą Alternatywy dla Niemiec

DOI: 10.19195/1643-0328.27.8

Słowa kluczowe: Alternatywa dla Niemiec, AfD, partia polityczna, populizm, system partyjny Niemiec, wybory, wybory do Bundestagu 2017

Wstęp

W ostatnich latach w wielu europejskich państwach obserwujemy wzrost akceptacji postaw bardziej radykalnych, w tym nacjonalistycznych i ksenofobicznych¹. Korzystają na tym partie populistyczne opierające się na antagonizmach i pogłębiającej się niechęci względem głównego nurtu polityki. Rozdźwięk między szeroko rozumianym establishmentem a masami pozwolił takim ugrupowaniom na wyjście z izolacji. Co więcej, dzięki partycypacji w rywalizacji politycznej na szczeblu krajowym i europejskim zdołały one poszerzyć posiadane zasoby, zarówno materialne, jak i niematerialne. Dzięki postępującej instytucjonalizacji przekształciły się w sprawnie zarządzane maszyny partyjne zdolne do wpływania na kształt i kierunek debaty publicznej.

Do niedawna Niemcy były swoistym wyjątkiem w Europie Zachodniej, gdzie ugrupowania populistyczne, kojarzone głównie ze skrajną prawicą, nie uczestniczyły w rywalizacji politycznej na poziomie parlamentu krajowego. Od czasów powojennych żadnej partii odwołującej się do ideologii nacjonalizmu nie udało się przekroczyć progu wyborczego. Niemal od zawsze były to środowiska rachityczne, marginalne, o charakterze subkulturowym, a w związku z tym niezdolne do rzeczywistego kształtowania postaw oraz

¹ E. Krzemiń, *Raport. Widmo strachu krąży nad Europą. Strachu przed nieznanym, przed innym, przed przyszłością*, <http://www.oko.press/raport-widmo-strachu-krazy-nad-europa-strachu-nieznanym-innym-przyszloscia/> (dostęp: 26.05.2018).

poglądów społeczeństwa niemieckiego. Sytuacja uległa zmianie wraz z pojawieniem się na scenie politycznej Alternatywy dla Niemiec.

Celem niniejszego artykułu jest zweryfikowanie hipotezy, że Alternatywa dla Niemiec jest partią populistyczną. Zostanie ponadto podjęta próba udzielenia odpowiedzi na pytanie, jakie cechy (jeżeli w ogóle takie istnieją) determinują populistyczną naturę partii. Rozważania będą dotyczyły także przyczyn stopniowego umacniania się ugrupowania na niemieckiej scenie politycznej. W artykule zawarto również analizę w kontekście potencjalnych konsekwencji dla całego systemu politycznego, związanych z postępującą instytucjonalizacją omawianej partii.

1. Populizm — próba wyjaśnienia natury zjawiska

Na początku należy wspomnieć, że populizm jest z definicji niejednolity i zawiera w sobie wiele aspektów znaczeniowych. Pojęcie to pociąga za sobą znaczne trudności w analizie, zarówno empirycznej, jak i teoretycznej. Kontrowersje pojęciowe pozwalają uznać populizm za przykład koncepcji immanentnie kontestowanych. W tego typu koncepcjach opis danego fenomenu funkcjonuje przy jednoczesnym stosowaniu jego alternatywnych sposobów wyjaśniania². Charakterystyczne są też elementy towarzyszące opisywaniu zjawisk czy pojęć, takie jak wewnętrzna złożoność, otwartość czy różnorodność³.

Słowo „populizm” wywodzi się z łacińskiego „populus”, co oznacza „lud”, co może być wskazówką przy próbie wyjaśnienia natury tego zjawiska. Definicje słownikowe tego pojęcia podkreślają, że populizm stanowi zespół poglądów politycznych oraz powiązane z nimi ruchy o charakterze polityczno-społecznym. Posługują się one hasłami antyracjonalnymi, wyrażającymi sentyment do prostych rozwiązań trudnych problemów oraz zgodnych z oczekiwaniami większości społeczeństwa⁴. Ruchy populistyczne w swojej charakterystyce wykazują deklaracje poparcia względem zwykłych obywateli przeciwko elitom politycznym i gospodarczym postrzeganym jako „skorumpowane”⁵.

W tekstach publicystycznych czy analizach naukowych populizm bywa rozumiany jako swoista ideologia, rodzaj kultury politycznej lub też ruchu społecznego, lecz także jako sposób politycznej komunikacji oraz ekspresji poszczególnych grup społecznych, a nawet jako system polityczny bądź element wejścia do tego systemu⁶. Często populizm bywa również utożsamiany z zabiegami czysto wyborczymi, socjotechnicznymi oraz demagogią.

Relację populizm–demagogia warto tu przedstawić nieco szerzej. Pojęcie demagogii jest rozumiane jako metoda politycznego działania wywodzącego się ze sfery socjo-

² D. Collier, F.D. Hidalgo, A.O. Maciuceanu, *Essentially contested concepts: Debates and applications*, „Journal of Political Ideologies” 11, 2006, nr 3, s. 212.

³ *Ibidem*, s. 216–222.

⁴ K. Dziubka, *Populizm*, [w:] *Leksykon politologii*, red. A. Antoszewski, R. Herbut, Wrocław 2004, s. 332.

⁵ A. Heywood, *Ideologie polityczne. Wprowadzenie*, Warszawa 2007, s. 307.

⁶ M. Wichłacz, *Populizm jako kategoria politologiczna — elementy debaty*, [w:] J.M. De Waele, A. Paczeński, *Populizm w Europie. Defekt i przejaw demokracji?*, Warszawa 2010, s. 51.

techniki, jako jedno z wielu rodzajów stosowanych narzędzi wpływu społecznego. Natomiast według Mirosława Karwata populizm jest „eklektyczną i wewnętrznie sprzeczną namiastką ideologii masowych ruchów społecznych”⁷. Autor zaznacza, że populizm jest ściśle powiązany z demagogią i oba te zjawiska cechuje stosowanie elementów manipulacji, a przede wszystkim żywiołowość emocji, złudzeń oraz odruchów społecznych⁸. Oddziaływanie na nastroje społeczeństwa opierane jest głównie na stereotypach. Można zatem dokonać pewnego uproszczenia i stwierdzić, że populizm często korzysta z demagogii, choć nią nie jest; podobnie też nie można powiedzieć, że każda demagogia jest z definicji populistyczna.

Trudno również powiedzieć, że populizm jest ideologią. Ma on pewne znamiona, a nawet elementy mogące o tym świadczyć, jednak zasadniczą kwestią jest tu niewystępowanie spójności wewnętrznej poglądów populistycznych. W populizmie w kwestii ideowej uwidaczniają się pustka i nieistnienie jego wyraźnego kształtu. Natomiast jeżeli już występują w nim konkretne idee, są one wynikiem przypadkowych połączeń czy też zapożyczeń⁹. Dlatego też nierzadką praktyką populistów jest łączenie postulatów czy innych motywów z przeciwnych biegunów ideologicznych, przykładowo lewicowych z pravicowymi.

Pomimo niekoherencji co do „ideologiczności” populizmu wynika z niej jeden zasadniczy wniosek. Spoiwem tego, co można określić jako myśl populistyczna, jest „lud”. Występuje w tym kontekście jego idealizacja, utożsamianie z najwyższymi wartościami bądź cnotami oraz podkreślanie jego mądrości zbiorowej czy nawet nieomyślności. Dlatego też tak podkreślane jest jego znaczenie jako najistotniejszej części społeczeństwa. W rozumieniu populistycznym lud traktowany jest jako byt monolityczny występujący w opozycji do wszelkiego rodzaju szeroko ujmowanych elit, szczególnie gospodarczych i politycznych. Populistyczne partie polityczne, ugrupowania oraz politycy przez oddziaływania na różnego rodzaju sentymenty starają się wpływać na „wolę ludu”, który jest rozumiany przez nich jako suweren w państwie¹⁰. W tym miejscu należy wspomnieć o istocie relacji populizmu i demokracji. W pewnym sensie zjawisko to wynika z demokracji jako takiej i jest z nią ściśle powiązane. Można rzec, że populizm stanowi swoisty „cień polityki reprezentacji”¹¹. Przede wszystkim ruchy populistyczne kreują się i przedstawiają jako rzecznicy właściwej czy też „prawdziwej” demokracji. Silnie skorelowane jest to z odwoływaniem się do ludu i jego opinii jako wyznacznika demokracji. Ponadto populiści nierzadko wzywają do przeprowadzania referendów i inicjatyw oddolnych jako głównego źródła legitymizacji w systemie demokratycznym.

Oprócz antyelityzmu, nieprezentowania spójnej ideologii oraz odwoływania się do demokracji bezpośredniej znaczącą cechą populizmu jest występowanie charyzmatycznych

⁷ M. Karwat, *O demagogii*, Warszawa 2006, s. 11.

⁸ *Ibidem*.

⁹ J. Szacki, *Pytania o populizm*, <http://www.tygodnikpowszechny.pl/pytania-o-populizm-122313> (dostęp: 3.03.2018).

¹⁰ M. Canovan, *Trust the people! Populism and two faces of democracy*, „Political Studies” 47, 1999, nr 1, s. 3.

¹¹ J.W. Müller, *Co to jest populizm?*, Warszawa 2017, s. 141.

przywódców czy też liderów. Najczęściej przedstawiają oni obraz rzeczywistości w uproszczeniu, opierając go na dychotomii i wspomnianym rozróżnieniu między interesami większości społeczeństwa, czyli „ludu”, a tymi realizowanymi ich kosztem przez zdemonizowanych przez populistów przedstawicieli elit. Można powiedzieć, że na swój sposób populiści występują przeciwko dotychczasowym regułom gry politycznej, a nawet przeciw całemu systemowi. Głoszone przez nich postulaty, które są niejasne i można określić je jako uogólnione frazesy, często odwołują się do takich wartości, jak równość czy sprawiedliwość¹². W hasłach populistycznych brakuje natomiast konkretnych zamysłów i odpowiedzialnych wizji realizacji poszczególnych polityk, na przykład sektorowych. Dlatego też zarówno cele, jak i same środki ich osiągnięcia postulowane przez populistów można określić nie tyle jako idealistyczne, ile wręcz utopijne. Całokształt takiej komunikacji, podkreślanej swoistym tabloidowym stylem, ma za zadanie wytworzenie odpowiedniego klimatu czy stanu korzystnego z punktu widzenia populisty.

Sam stosowany przekaz populistyczny cechuje się kilkoma charakterystycznymi elementami¹³. Przede wszystkim stawiany jest znak równości między ludem a populistą. Niekiedy utożsamia się on i łączy ze społeczeństwem, co ma prowadzić do tworzenia wizerunku emanacji i reprezentanta woli ogółu. Podkreślane jest to bliskością fizyczną i budowaniem emocjonalnej więzi. Ponadto występuje element diagnozy zła, zawierający swoisty spis przeciwko ludowi. W swoim przekazie populistą prezentuje także obietnice szybkiego rozwiązania wszelkich problemów. Ostatnim elementem takiego typu komunikacji jest nawiązywanie do demokracji, ukazywanie potrzeby jej naprawienia oraz przeprowadzenia gruntownych reform.

Do innych aspektów związanych z omawianym zjawiskiem należy zaliczyć to, że wszelkie załamania społeczne i gospodarcze wpływają na rozrost populizmu, z tego też wynika jego kontekstualność¹⁴. Populizm jest niejako reakcją na szeroko pojmowany kryzys oraz na dostrzegany brak alternatyw w systemach politycznych.

2. Alternatywa dla Niemiec — zarys historii partii

Alternatywa dla Niemiec (niem. *Alternative für Deutschland*, AfD) to relatywnie młoda partia polityczna, formalnie powołana do życia 14 kwietnia 2013 roku, kiedy to z inicjatywy Bernda Luckego odbył się pierwszy, założycielski, zjazd w Berlinie. Pomysłodawcami powołania nowej formacji byli w głównej mierze profesorowie ekonomii, przedsiębiorcy i dziennikarze rozczarowani dotychczasową polityką CDU/CSU w zakresie unii walutowej. Nazwa nowo powołanej inicjatywy nie została wybrana przypadkowo, albowiem „nawiązuje do wygłoszonej przez kanclerz Angelę Merkel opinii, że nie ma

¹² R. Markowski, *Populizm a demokracja: ujęcia, dylematy, kontrowersje*, [w:] *idem*, *Populizm a demokracja*, Warszawa 2004, s. 25.

¹³ E. Nalewajko, *Populizm w demokracji*, [w:] R. Markowski, *Populizm a demokracja*, s. 44–45.

¹⁴ R. Markowski, *Populizm a demokracja: ujęcia...*, s. 26.

alternatywy dla strefy euro¹⁵. Według działaczy tworzących wówczas Alternatywę dla Niemiec taka możliwość istniała, a postulat opuszczenia strefy euro stanowił fundament programu oraz główną rację ukonstytuowania się nowej formacji na niemieckiej scenie politycznej. Co więcej, „ojcowie założyciele” nie ukrywali, że ich ambicją polityczną jest przede wszystkim wpłynięcie na CDU, aby ta powróciła do swoich korzeni¹⁶. W pierwszym kierownictwie partii znalazły się takie osoby, jak profesor ekonomii Bernd Lucke, dziennikarz i publicysta opiniotwórczego „Frankfurter Allgemeine Zeitung” Konrad Adam oraz chemiczka i przedsiębiorczyni Frauke Petry, wówczas przewodnicząca AfD w Saksonii. Początkowo w przekazie skupiano się wyłącznie na kwestiach ekonomicznych, chcąc tym samym zagospodarować elektorat zawiedziony kierunkiem dotychczasowej polityki gospodarczej prowadzonej przez ugrupowania głównego nurtu.

W tym miejscu warto zaznaczyć, że Alternatywa dla Niemiec poszerzyła zakres społecznie akceptowalnej debaty, gdyż jako pierwsza w związku z nasilającym się kryzysem strefy euro zaczęła głosić konieczność odrzucenia przez Niemcy waluty wspólnotowej. Wcześniej wszystkie ugrupowania od lat mające swą reprezentację w Bundestagu popierały ogólny kierunek polityki europejskiej prowadzony przez kolejne rządy Angeli Merkel.

Pierwszym organizacyjnym, kadrowym i politycznym sprawdzianem dla partii okazały się wybory do Bundestagu przypadające na 2013 rok. Co prawda formacja nie przekroczyła 5% progu wyborczego, w związku z czym rezultat na poziomie 4,7%¹⁷ nie przełożył się na uzyskanie mandatów, to jednak warto podkreślić, że partii zabrakło 133 tysiące głosów, aby partycypować w nowo wyłonionym parlamencie. Wynik na granicy progu gwarantował, że Alternatywa dla Niemiec mogła liczyć na pewne korzyści natury organizacyjnej, marketingowej, a także związane bezpośrednio z praktyczną stroną uprawiania polityki.

Potwierdzeniem wzrastającej pozycji AfD na rynku politycznym były wybory do Parlamentu Europejskiego przypadające na 25 maja 2014 roku. Partia uzyskała wówczas wynik na poziomie 7%, pozyskując tym samym 7 mandatów z ogólnej puli 96 przypisanych reprezentacji niemieckiej¹⁸. Dla naukowców, komentatorów, ale i polityków stało się jasne, że partii, której przewidywano rychły upadek, nie można dłużej ignorować¹⁹. Co równie istotne, wybory na szczeblu europejskim stały się punktem wyjścia kolejnych sukcesów wyborczych, a wśród elektoratu ugruntowało się przekonanie, że głos oddany na AfD nie jest głosem straconym, lecz wyrazem sprzeciwu i praktycznym sposobem dystansowania

¹⁵ I. Bielka, *Partie społecznego protestu w Niemczech: Partia Piratów i alternatywa dla Niemiec*, „Przeгляд Naukowo Metodyczny. Edukacja dla Bezpieczeństwa” 2014, nr 7, s. 107.

¹⁶ A. Goerres, *The electoral supporter base of the Alternative for Germany: An analysis of a panel study of German voters in 2015–16*, http://www.researchgate.net/profile/Dennis_Spies/publication/316609949_The_Electoral_Supporter_Base_of_the_Alternative_for_Germany/links/59079fe2aca272116d3cb170/The-Electoral-Supporter-Base-of-the-Alternative-for-Germany.pdf (dostęp: 9.04.2018).

¹⁷ <http://www.parties-and-elections.eu/germany.html> (dostęp: 9.04.2018).

¹⁸ <http://www.europarl.europa.eu/elections2014-results/en/country-results-de-2014.html#table02> (dostęp: 9.04.2018).

¹⁹ Szerzej zob. A. Hausler, *Die Alternative für Deutschland: Programmatik, Entwicklung und politische Verortung*, Wiesbaden 2016.

się wobec establishmentu. Teza ta znalazła potwierdzenie podczas lokalnych wyborów do poszczególnych landów. Warte odnotowania są zwłaszcza wyniki w Badenii-Wirtembergii — 15,1%, w Nadrenii-Palatynacie — 12,6% (w obydwu uzyskane poparcie przełożyło się na trzeci rezultat), rekordowe 24,3% w Saksonii-Anhalt czy wynik w Meklemburgii-Pomorzu Przednim, gdzie AfD zajęła drugie miejsce, wyprzedzając CDU z 20,8%, oraz Berlinie, gdzie zdobyła wynik piąty — na poziomie 14,2%. Rezultaty te wzbudziły zaskoczenie wśród komentatorów oraz samych mieszkańców²⁰.

Kulminacją sukcesów wyborczych partii były wybory do Bundestagu w 2017 roku. Wybory do Parlamentu Niemieckiego zostały przeprowadzone 24 września 2017 roku. Frekwencja plasowała się na poziomie zbliżonym do 75%. Z początkowo zgłoszonych 48 ugrupowań 34 zostało dopuszczonych do udziału w wyborach²¹. Ostatecznie 6 partii weszło do Bundestagu. W wyborach wygrała dotychczas rządząca frakcja CDU/CSU, która uzyskała łącznie 32,5% poparcia. Drugi wynik — na poziomie 20,5% głosów — przypadł Socjaldemokratycznej Partii Niemiec, trzeci zaś — Alternatywie dla Niemiec z 12,5% głosów. Kolejne partie zdobyły kolejno 10,7% — FDP, 9,2% — Die Linke oraz Grüne, czyli Zieloni z 8,9%. Poparcie poszczególnych partii przełożyło się na następujący rozkład mandatów w Bundestagu z całkowitą liczbą w postaci 709 miejsc²². Wynik koalicji CDU/CSU pozwolił na uzyskanie ogółem 246 mandatów, poziom poparcia Socjaldemokratycznej Partii Niemiec przełożył się na 153 miejsca, AfD ze swoim wynikiem zdobyło 94 mandaty, a FDP 80. Uzyskana przez lewicę i Zielonych liczba miejsc w Bundestagu to kolejno 69 i 67 deputowanych.

Jeżeli chodzi o rozmieszczenie geograficzne poparcia, CDU/CSU zdobyło zdecydowaną większość głosów na terenie kraju, przede wszystkim w landach centralnych oraz południowych. SDP uzyskało większość głosów na obszarach Dolnej Saksonii, Hesji i Nadrenii Północnej-Westfalii oraz w pojedynczych okręgach, zasadniczo w północnej części kraju i w dużej mierze w stolicy (tu wraz z Die Linke). Natomiast AfD największe poparcie odnotowało na terenie graniczącym z Polską — to właśnie w rejonie dawnego NRD ugrupowanie zdobyło niemal 38% poparcia (na przykład w okręgu Sächsische Schweiz-Osterzgebirge)²³.

Wyniki wyborów do Bundestagu wykazały nieco odmienne niż dotychczas zależności i tendencje. Czwarty już raz kanclerzem została Angela Merkel. Mimo to można było odnotować spadek poparcia wśród zwycięskich partii w stosunku do poprzednich wyborów z 2013 roku. CDU zanotowała spadek w wysokości 7,3% (siostrzana CSU zyskała jednak na poparciu 1,2%), natomiast SDP uzyskało wynik mniejszy o 5,2%²⁴. Istotny wzrost dotyczył FDP — partia w odniesieniu do wyborów z 2013 roku uzyskała wynik wyższy o 5,9%.

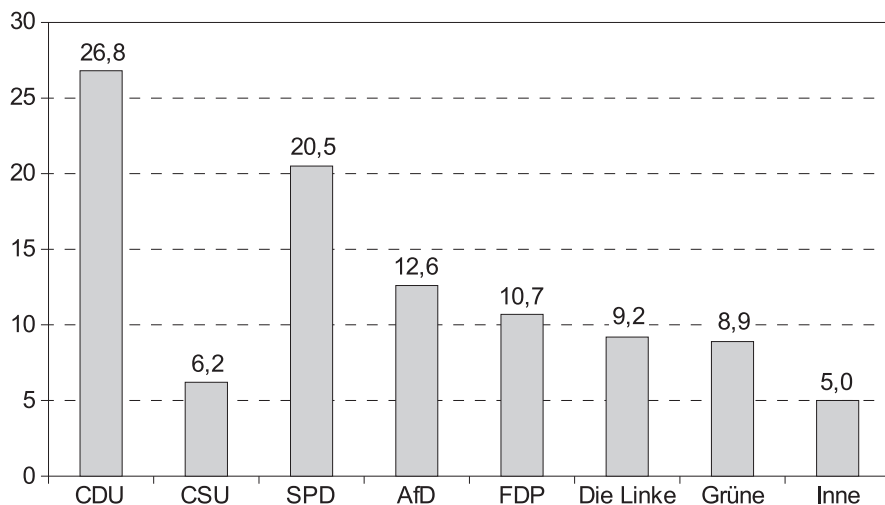
²⁰ <http://www.bundestagswahl-2017.com/landtagswahlen/> (dostęp: 9.04.2018).

²¹ <http://www.bundeswahlleiter.de/en/bundestagswahlen/2017/wahlbewerber.html> (dostęp: 26.03.2018).

²² <http://www.bundeswahlleiter.de/en/bundestagswahlen/2017/ergebnisse.html> (dostęp: 26.03.2018).

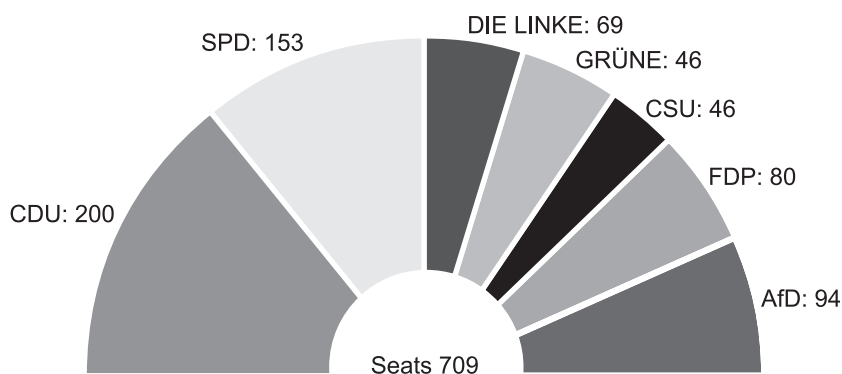
²³ <http://www.spiegel.de/politik/deutschland/bundestagswahl-2017-alle-ergebnisse-im-ueberblick-a-1167247.html> (dostęp: 26.03.2018).

²⁴ Na podstawie <http://www.bundeswahlleiter.de/en/bundestagswahlen/2013/ergebnisse.html> (dostęp: 28.03.2018).

Wykres 1. Wyniki wyborów do Bundestagu 2017 — rozkład poparcia

Źródło: opracowanie własne na podstawie www.bundeswahlleiter.de/en/bundestagswahlen/2017/ergebnisse/bund-99.html (dostęp: 26.03.2018).

Wykres 2. Liczba i rozkład mandatów

Źródło: www.bundeswahlleiter.de/en/bundestagswahlen/2017/ergebnisse/bund-99.html (dostęp: 26.03.2018).

Po wyborach wystąpiły także problemy z formowaniem gabinetu. W związku z nienawiązaniem porozumienia SPD zadeklarowało brak woli tworzenia koalicji z CDU/CSU. Ponadto oczekiwana tak zwana koalicja jamajska, czyli CDU/CSU wraz z partią FDP oraz Zielonymi, również nie została zawiązana. Finalnie, po przedłużających się rozmowach i wielu kompromisach, utworzono koalicyjny gabinet CDU/CSU i socjalistów²⁵.

Istotną zmianą było wejście do parlamentu AfD, która stała się trzecią siłą polityczną. Warto też dodać, że praktycznie pierwszy raz od zakończenia II wojny światowej w Bun-

²⁵ www.dw.com/pl/niemcy-nowy-rz%C4%85d-w-komplecie/a-42903200 (dostęp: 28.03.2018).

destagu z tak wysokim poparciem znalazła się partia, którą można określać jako radykalną. Można także wnioskować, że przynajmniej częściowo wysokość wyników AfD osiągnięto dzięki przyciągnięciu dotychczasowych wyborców CDU²⁶.

Wynik Alternatywy dla Niemiec przyniósł swoiste zaskoczenie nie tylko w mediach niemieckich, ale i w wymiarze europejskim. Rezultat wyborów w kontekście AfD pokazał, że niemiecki system partyjny pomimo dotychczasowej przewidywalności i pewnego stopnia hermetyczności nie jest tak oczywisty w swojej formie ani zamknięty na nowe byty polityczne.

3. Program AfD

Główne postulaty programowe Alternatywy dla Niemiec można zawrzeć w kilku zasadniczych punktach²⁷.

Reforma obecnego kształtu Unii Europejskiej — w kontekście polityki unijnej AfD głosi powrót ojczyzn do Europy poprzez przywracanie kompetencji państwom członkowskim. Ugrupowanie opowiada się także za referendum w sprawie wyjścia Niemiec ze strefy euro. Sceptycyzm względem pogłębionej integracji reprezentowany przez Alternatywę dla Niemiec jest zbliżony do głoszonego przez inne europejskie ugrupowania skrajnej prawicy, takie jak: francuski Front Narodowy, brytyjska Partia Niepodległości Zjednoczonego Królestwa czy węgierski Jobbik. W oczach działaczy celem, do którego należy dążyć, jest odbudowa silnej, samodzielnej pozycji Republiki Federalnej Niemiec, albowiem tylko w taki sposób można zagwarantować wolność i bezpieczeństwo swoim obywatelom. W programie partii podkreślane jest, że o wyjątkowości Europy świadczy ogromna różnorodność narodowych i regionalnych tradycji kulturowych, dlatego też AfD odrzuca koncepcję utworzenia w ramach Unii Europejskiej „Zjednoczonego Państwa Europy” opowiada się natomiast za koncepcją silnych i suwerennych państw narodowych.

Wzmocnienie bezpieczeństwa wewnętrznego Niemiec — w zakresie polityki wewnętrznej Alternatywa dla Niemiec podkreśla, że chce wzmocnienia rządów prawa poprzez konsekwentne jego egzekwowanie i przestrzeganie. Opowiada się za wpływem partii politycznych na mianowanie sędziów i prokuratorów, postuluje też zwiększenie kar za ataki na funkcjonariuszy państwowych oraz zaostrzenie prawa karnego. Opowiada się dodatkowo za liberalizacją dostępu do broni, a także sprzeciwia się ograniczeniu praw obywatelskich. Wiele miejsca w programie poświęcono na zagadnienie bezpieczeństwa obywateli. Alternatywa dla Niemiec uważa bowiem ochronę europejskich granic zewnętrznych za niewystarczającą, w związku z czym wzywa do utworzenia ogólnokrajowej niemieckiej straży granicznej jako oddzielnej struktury funkcjonującej w ramach Policji Federalnej. Ponadto podkreśla, że na zewnętrznych granicach Niemiec

²⁶ R. Schmitt-Beck, *The „Alternative für Deutschland in the Electorate”: Between single-issue and right-wing populist party*, „German Politics” 26, 2016, nr 1, s. 124–148.

²⁷ Na podstawie www.afd.de/grundsatzprogramm/ (dostęp: 9.04.2018).

powinny być ponownie ustanowione przejścia graniczne, a przestępcy zagraniczni natychmiast deportowani. AfD w swym programie przekonuje, iż „bezpieczeństwo narodowe można zagwarantować tylko tam, gdzie ma miejsce przestrzeganie rządów prawa” oraz podkreśla, że „bezpieczeństwo narodowe jest podstawowym zadaniem naszego państwa”²⁸.

Zakres polityki gospodarczej oraz polityki socjalnej — w dziedzinie gospodarki Alternatywa dla Niemiec, tak jak inne ugrupowania populistyczne, łączy rozwiązania kojarzone z lewicą z tymi, które tradycyjnie przypisuje się ugrupowaniom prawicowym. Z jednej strony, stawia na rozwiązania liberalne, postulując cofnięcie subwencji na energetykę odnawialną, obniżenie podatków czy zmniejszenie biurokracji. Z drugiej — opowiada się za utrzymaniem płacy minimalnej oraz zwiększonym wsparciem ze strony państwa dla rodzin wielodzietnych. Należy podkreślić, że właśnie do polityki prorodzinnej AfD odnosi się ze szczególną troską i poświęca temu zagadnieniu osobny rozdział programu.

Odwoływanie się do kultury Zachodu — jak można przeczytać w manifestie politycznym AfD, w dobie multikulturalizmu i globalizmu kultura jest szczególnym obszarem zainteresowania i aktywności państwa. Partia mówi, że należy dążyć do zachowania europejskiego dziedzictwa opartego na filarach tradycji chrześcijańskiej, spuścizny naukowej i prawie rzymskim oraz pielęgnowania tożsamości i odrębności kulturowej samych Niemiec²⁹. Dlatego też w programie Alternatywy znajduje się wiele postulatów antyimigranckich oraz antyislamskich. Program wręcz wprost wskazuje, że „Islam nie należy do Niemiec. Jego ekspansja i stale rosnąca liczba muzułmanów w kraju postrzegane są przez AfD jako zagrożenie dla naszego państwa, naszego społeczeństwa”³⁰. Ugrupowanie wyraża sprzeciw wobec imigracji do Niemiec, motywowanej zwłaszcza chęcią korzystania z niemieckiego systemu opieki społecznej. AfD postuluje ponadto wprowadzenie zakazu finansowania z zagranicy meczetów, pełnego zasłaniania twarzy przez kobiety, noszenia chust przez urzędniczki, nauczycielki i uczennice, budowy minaretów, nawoływania muezina i uboju rytualnego. Dodatkowo opowiada się za naturalizacją i kontrolowaną imigracją z krajów trzecich, utrzymaniem kultury i tożsamości poprzez promowanie i zadeklarowanie w konstytucji niemieckiego jako języka państwowego.

4. Przyczyny wzrostu znaczenia Alternatywy dla Niemiec

Warto się zastanowić, co legło u podstaw tak gwałtownego wzrostu popularności, jak też kolejnych sukcesów wyborczych AfD. Można wskazać co najmniej kilka czynników (kulturowych, społecznych, ekonomicznych, politycznych), które dowodzą, że Alternatywa dla Niemiec wykazuje zdolność reagowania na dynamicznie zmieniającą się rzeczywistość społeczno-polityczną.

²⁸ *Ibidem.*

²⁹ *Ibidem.*

³⁰ *Ibidem.*

Po pierwsze, w kolejnych elekcjach coraz bardziej wyraźna stawała się zdolność partii do mobilizowania niegłosującego elektoratu, co wiązało się też z poszerzeniem oferty wyborczej o takie kwestie, jak polityka prorodzinna, edukacja, energetyka czy imigracja³¹. Po drugie, w bardzo krótkim czasie w wyniku tarć wewnętrznych nastąpiły fundamentalne zmiany na płaszczyźnie programowej, ale i wizerunkowej. W początkach swojej działalności AfD skupiała się wyłącznie na kwestiach ekonomicznych, zagospodarowując tym samym elektorat niezadowolony z polityki wspierania „z kieszeni niemieckiego podatnika upadających państw podczas kryzysu finansowego w strefie euro”³². Co ciekawe, wówczas partia była kojarzona jako ugrupowanie technokratów, profesorów, ekonomistów, nieprzysiężających wagi do kwestii kulturowych i społecznych. Wraz z odejściem twórcy ugrupowania oraz przejściem kierownictwa w partii przez Frauke Petry widoczne stało się przesunięcie Alternatywy dla Niemiec na pozycje bardziej radykalne, nacjonalistyczne i populistyczne. Skutkiem takiego stanu rzeczy było całkowite przeorientowanie przekazu i wyeksponowanie tematów kulturowych i społecznych, które dotychczas były przez partie wręcz pomijane. Takiej rewolucji wizerunkowej sprzyjał rozpalający wówczas opinię publiczną kryzys migracyjny. Dotychczasowa narracja opierana na sprzeciwie wobec strefy euro została zmieniona na bezkompromisową dezaprobatę względem przyjmowaniu kolejnej fali emigrantów. Tym samym partia w oczach wyborców pozycjonowała się jako alternatywa całego establishmentu z Angelą Merkel na czele. Wydarzeniem wieńczącym przeobrażenie partii w konserwatywną, zachowawczą, a wręcz nacjonalistyczną było przyjęcie w maju 2016 roku aktualnie obowiązującego programu politycznego.

Istnieje wiele przesłanek wskazujących, że prognozy mówiące o rychłym upadku Alternatywy dla Niemiec były bezzasadne oraz przedwczesne. Można też wymienić czynniki, które wpłynęły na ukształtowanie się obecnej pozycji partii. Warto podkreślić, że ugrupowanie może obecnie liczyć na poparcie nawet 15% wyborców — to wynik z jednej strony znacznie lepszy od tak zakorzenionych w systemie niemieckim partii, jak: FDP (10%), Die Linke (12%), z drugiej — niewiele mniejszy od SPD (17%)³³. Można wnioskować, że gdyby wybory odbyły się w chwili przygotowywania niniejszego artykułu (maj/czerwiec 2018 roku) Alternatywa dla Niemiec ugruntowałaby swoją pozycję jako trzecia siła niemieckiej polityki, niewykluczone też, że partia wyrosłaby nawet na największą opozycję CDU/CSU.

Zasadne wydaje się pytanie o przyczyny popularności ugrupowania. Procesowi konsolidacji AfD sprzyja sytuacja wewnętrzna kraju i korzystne z perspektywy ugrupowania trendy widoczne w rzeczywistości politycznej niemal całej Europy.

Po pierwsze, dotychczasowe sukcesy wyborcze AfD nie wzbudziły refleksji u liderów ugrupowań głównego nurtu. Ich strategia oparta na próbach ignorowania, pejoratywizowania oraz dyskredytacji ugrupowania nie przyniosła oczekiwanych rezultatów. Co

³¹ A. Ciechanowicz, *AfD — alternatywa dla kogo?*, http://www.osw.waw.pl/sites/default/files/komentarze_231.pdf (dostęp: 12.04.2018).

³² A. Kałabunowska, *Stanowisko niemieckiej skrajnej prawicy wobec kryzysu migracyjnego*, „Humaniora” 2017, nr 1, s. 100.

³³ Wyniki uśrednione; na podstawie <http://www.ewybory.eu/sondaze/niemcy/> (dostęp: 20.04.2018).

więcej, można przypuszczać, iż etykietyzacja wyborców (przedstawianie ich jako ekstremistów i radykałów) w konsekwencji odniosła skutek odwrotny do zamierzonego. Elektorat dotychczas zniechęcony, niepartycypujący w procesie wyborczym zmobilizował się, aby wyrazić swoje niezadowolenie wobec głównego nurtu polityki.

Po drugie, korzystne dla Alternatywy dla Niemiec okazały się przeciągające się negocjacje w sprawie powołania nowego gabinetu. Niespodziewany sukces wyborczy Alternatywy dla Niemiec spowodował, że stabilny i przewidywalny system niemiecki znalazł się w najpoważniejszym kryzysie politycznym od czasów rządu Gerharda Schrödera i Zielonych³⁴. Z powodu przedwyborczych deklaracji taki skład rządu wywołał niezadowolenie u części elektoratu, który w pewnym sensie poczuł się oszukany. Alternatywa, budując narrację, że w zasadzie wszystkie partie głównego nurtu niczym się od siebie nie różnią, wzmocniła swój wizerunek ugrupowania „bezkompromisowego”, które wywiera presję na pozostałe stronnictwa, niezależnie od tego, jaką stronę sporu politycznego reprezentują.

Kolejnym czynnikiem wpływającym na obecny status ugrupowania może być wskazywana niszka po prawej stronie sceny politycznej. AfD udało się zagospodarować elektorat zniechęcony postępującą „socjaldemokratyzacją” CDU/CSU. Objęcie przywództwa przez Frauke Petry w praktyce oznaczało zdominowanie partii przez frakcję konserwatywną, która zrewidowała dotychczasowy kierunek ugrupowania. Kulminacyjnym momentem zwrotu ku prawej stronie było przyjęcie nowego programu politycznego w lipcu 2015 roku. Od tego czasu obserwowalny jest systematyczny wzrost popularności partii, zarówno wśród dotychczasowych zwolenników chadecji, jak i elektoratu niegłoszącego. Zmianom towarzyszy skupienie się na akcentowaniu kwestii kulturowych i społecznych: sprzeciw wobec masowej imigracji, retoryka antyislamska i podkreślanie znaczenia niemieckiej tradycji.

Na pozycję AfD wpływa też korzystna dla ugrupowania sytuacja zewnętrzna. W dyskursie naukowym mówi się o wzrastającej w Europie fali nacjonalizmów i ekstremizmów. W skali europejskiej można zaobserwować coraz mniejszą liczbę parlamentów krajowych, w których ławach nie zasiadałyby posłowie reprezentujący ugrupowania populistyczne odwołujące się również do retoryki antyislamskiej, antymuzułmańskiej czy eurosceptycznej³⁵. Alternatywa dla Niemiec nie jest więc ani pierwszą, ani jedyną partią na niemieckiej scenie politycznej głoszącą ideologię nacjonalistyczną. Należy jednak pamiętać, że nigdy wcześniej ugrupowaniom skrajnej prawicy nie udało się wyjść z politycznej izolacji oraz zaistnieć w świadomości przeciętnego wyborcy — dotychczas były to ugrupowania marginalne o charakterze subkulturowym, a nie prężnie działające maszyny partyjne mające z jednej strony rozbudowane struktury, z drugiej zaś reprezentację polityczną na poziomie Bundestagu oraz wynikające z tego zaplecze materialne i osobowe.

³⁴ P. Jendroszczyk, *Krótką historią AfD. Czy prawica zmieni Niemcy?*, <http://www.rp.pl/Polityka/309289-921-Krotka-historia-AfD-Czy-prawica-zmieni-Niemcy.html> (dostęp: 20.04.2018).

³⁵ M. Kokot, *Wybory w Niemczech. Co populiści z AfD zmienią w niemieckiej polityce*, <http://www.wyborcza.pl/7,75399,22424577,wybory-w-niemczech-co-populisci-z-afd-zmienia-w-niemieckiej.html> (dostęp: 22.05.2018).

5. AfD a populizm

Przy zestawieniu Alternatywy dla Niemiec z rozumieniem i pojęciem zjawiska populizmu można dojść do pewnych konkluzji. Widoczne są bowiem czynniki, które w mniejszym lub większym zakresie mogą świadczyć o populistycznym charakterze partii.

Po pierwsze, od samego początku swojego istnienia AfD jest ugrupowaniem anty-establishmentowym. W swoich założeniach i retoryce partia jawnie krytykuje i sprzeciwia się głównym siłom politycznym z naciskiem na samą kanclerz Angelę Merkel. W tej kwestii należy również dodać wątek deklarowanego przez AfD eurosceptycyzmu. Celem Alternatywy dla Niemiec są tu wyborcy niezadowoleni i rozczarowani dotychczasowymi rządami oraz pozostałymi ugrupowaniami. Jednocześnie podkreśla się jednak, że partia zdołała zbudować swój stabilny i trwały elektorat oscylujący na poziomie 6% poparcia³⁶.

Opowiadanie się za przeprowadzeniem referendum w sprawie wyjścia Niemiec z unii walutowej można uznać za kolejny czynnik. Odwoływanie się tu do instytucji referendum wskazuje, że w oczach Alternatywy dla Niemiec w tej kwestii wyboru powinien dokonywać „lud” jako główna demokratyczna instytucja.

Inny przejaw populizmu, jaki można odnotować w odniesieniu do AfD, to wykorzystywanie sentymentów. Zasadniczo odnosi się to do nawoływania do odbudowy samodzielnej i silnej pozycji republiki niemieckiej. Można też mówić o pewnej „diagnozie zła”, zwłaszcza w kontekście rozumienia przez partię sprawy imigracji oraz islamu, który w percepcji AfD stanowi zagrożenie dla społeczeństwa niemieckiego.

Następną cechą podkreślającą populistyczny charakter ugrupowania jest łączenie postulatów lewicowych, prawicowych i liberalnych. Partia w sposób synkretyczny łączy w sobie poglądy charakterystyczne dla wszystkich stron rywalizacji politycznej. W swojej gamie postulatów AfD przykładowo prezentuje obniżenie podatków i sprzeciw wobec ograniczania praw obywatelskich na równi z dążeniem do zwiększenia poziomu bezpieczeństwa, wzmocnienia rządów prawa oraz elementami polityki socjalnej.

Istotne w tym aspekcie jest ponadto to, że Alternatywa dla Niemiec w swoim programie przejawia znaczącą rzeczowość, ale przede wszystkim doraźność³⁷. Ugrupowanie skupia się bowiem nie tyle na przedstawieniu spójnej ideowo wizji czy oferty, ile koncentruje swoją uwagę głównie na temacie w danej chwili rozpalającym opinię publiczną. Przykładem może być kryzys strefy euro poruszany przez partię w 2014 roku, a rok później podejmowanie kwestii nielegalnej imigracji oraz orientacji na fundamentalizm islamski. W pewnej mierze można tu mówić także o innym charakterystycznym dla populizmu elemencie, mianowicie wykorzystywaniu nastrojów społecznych.

Alternatywa dla Niemiec nie może jednak zostać w pełni uznana za partię populistyczną. Wykazuje ona bowiem jednocześnie cechy niepasujące do istoty zjawiska populizmu lub całkowicie poza nią wychodzące. Przede wszystkim można powiedzieć, że AfD jest w dużej mierze partią technokratyczną, skupiającą środowiska i osobistości,

³⁶ M. Kroh, K. Fetz, *Das Profil der AfD-AnhängerInnen hat sich seit Gründung der Partei deutlich verändert*, „DIW-Wochenbericht” 2016, nr 34.

³⁷ A. Ciechanowicz, *op. cit.*

które w pewnych dziedzinach można określić mianem ekspertów. W szeregach tej formacji znajduje się znacząca liczba deputowanych do Bundestagu mających stopnie i tytuły naukowe.

Wątpliwość zdaje się też wzbudzać to, czy partia oddziaływała wyłącznie doraźnie na elektorat, czy też może, przynajmniej w pewnej mierze, poszukiwała wyborców niezagospodarowanych politycznie, którzy nie uczestniczyli dotychczas w procesie wyborczym. Mowa tu zatem raczej o pewnej pragmatyce, metodzie w poszukiwaniu i docieraniu do wyborcy niż o czysto populistycznych działaniach.

Kolejnym elementem niepozwalającym jednoznacznie określić AfD jako czysty przykład populizmu jest sfera ideowa. Części deklarowanych postulatów nie można bowiem uznać za ogólniki — są to idee bardzo rozwinięte i skonkretyzowane. Przykładem może być tutaj dosyć rozbudowany postulat zabezpieczania interesów Niemiec przed imigracją. Co istotne, partia nie opowiada się wyłącznie przeciwko czemuś, ale stara się proponować konkretne rozwiązania społeczne, polityczne oraz ekonomiczne. W tym sensie nie jest to typowa partia protestu, choć „teza, że wyborcy nie głosują na AfD, tylko przeciwko innym partiom, rzeczywiście znajduje potwierdzenie”³⁸. Taki stan rzeczy zdają się potwierdzać niemieckie badania sondażowe.

Trudno także zgodzić się, jakoby o populizmie w wypadku AfD świadczyło występowanie charyzmatycznego przywództwa. Szczególnie, że w tym aspekcie ugrupowanie zmieniło swojego lidera. Ponadto z chwilą przejęcia przewodnictwa przez Frauke Petry można odnotować coraz mocniejsze przesuwanie się ugrupowania ku prawej stronie sceny politycznej. W literaturze przedmiotu najczęściej pojawiającymi określeniami zdają się: „prawica”, „populistyczna prawica”, a nawet „ekstremistyczna prawica”³⁹.

Ostatnim czynnikiem utrudniającym opisanie partii jako populistycznej jest jej dynamiczny i zmienny charakter. AfD przechodzi ciągle zmiany, które nie dotyczą tylko przywództwa czy sfery programowej. Nieskonsolidowany stan i dalsze przemiany ugrupowania sprawiają, że niełatwo w sposób jednoznaczny, precyzyjny oraz niebudzący żadnych zastrzeżeń sklasyfikować partię w ramach szerokiego spektrum rywalizacji politycznej.

6. Potencjalne implikacje

Warto zastanowić się, jakie konsekwencje dla niemieckiej polityki może mieć coraz bardziej znacząca pozycja AfD, gdyż już teraz można zauważać, że postępująca instytucjonalizacja partii wpływa na cały system polityczny. Nie brakuje głosów i opinii, że

³⁸ *Ibidem*.

³⁹ M. Lewandowsky, *Eine rechtspopulistische Protestpartei? Die AfD in der öffentlichen und politikwissenschaftlichen Debatte*, „Zeitschrift für Politikwissenschaft” 2015, nr 1, s. 119–134; oraz <http://www.faz.net/aktuell/politik/inland/afd-rechts-rechtspopulistisch-rechtsradikal-rechtsextrem-14430780.html> (dostęp: 15.04.2018).

sukcesy Alternatywy dla Niemiec oznaczają „bezpowrotnie utraconą przewidywalność” niemieckiej sceny politycznej. Do prawdopodobnych konsekwencji aktywności i statusu AfD można zaliczyć coraz mocniejsze przesunięcie rywalizacji politycznej w prawą stronę sceny politycznej, a więc w kierunku odwrotnym do zdefiniowanego po II wojnie światowej.

Ponadto może występować i pogłębiać się przełamanie monopolu tradycyjnych partii politycznych. Od dłuższego czasu na niemieckiej scenie politycznej można bowiem zaobserwować zbliżenie programowe CDU oraz SPD. To wynik kierowania się dużych partii ku politycznemu centrum. W efekcie część elektoratu rewiduje swoje tradycyjne sympatie, poszukując alternatywy. Proces dotyczy zwłaszcza elektoratu konserwatywnego zniechęconego przejmowaniem przez CDU postulatów dotychczas kojarzonych z lewicą. Proces swoistego „zmęczenia” dotychczasowymi partiami jest coraz silniej komentowany. Przykładowo premier Saksonii Stanisław Tillich przekonywał, że „chadecji nie udało się zająć kwestiami, które faktycznie ludzi niepokoją”⁴⁰.

Zwiększanie się roli AfD na scenie politycznej może wpłynąć również na poszerzenie dyskursu. Kryzys polityczny związany z wyłonieniem nowego rządu unaoczniał, że tradycyjne ugrupowania będą niejako zmuszone do poszerzenia swojej oferty politycznej. Silna reprezentacja Alternatywy dla Niemiec na poziomie centralnym oznacza w praktyce duże możliwości oddziaływania na kierunek i kształt agendy publicznej, a na największych ugrupowaniach wymusza przejmowanie części postulatów. Jednocześnie jednak konsekwencją takiego stanu rzeczy może być radykalizacja rywalizacji politycznej, szczególnie na płaszczyźnie werbalnej. Dotychczasowe działania nie wskazują na obniżenie temperatury sporu politycznego, a wręcz przeciwnie — obecne ruchy pokazują, że żadna ze stron nie zamierza dać za wygraną. Przykładem może być sytuacja po wyborach, kiedy blokowano kandydaturę nominowanego przez frakcję AfD Albrechta Glasera na stanowisko wiceprzewodniczącego Bundestagu⁴¹. W konsekwencji napięcia, rywalizacja oraz zaognianie się sporów może spowodować pogłębienie podziałów w ramach społeczeństwa i jego polaryzację.

Podsumowanie

Można zauważyć, że Alternatywa dla Niemiec pozostaje w korelacji z nasilającym się w ostatnich latach zjawiskiem populizmu. Ugrupowanie przejawia wiele cech charakterystycznych dla tej rodziny partii politycznych. Taki stan zdaje się potwierdzać przede wszystkim antysystemowość rozumiana jako występowanie przeciwko obecnym elitom rządzącym. Geneza powstania partii wiąże się w dodatku z niezadowoleniem z polityki CDU/CSU. Mimo postępującego procesu instytucjonalizacji kolejni liderzy w dalszym ciągu opierają narracje na sprzeciwie względem współczesnych elit niemieckich. Elek-

⁴⁰ <http://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/komentarze-osw/2017-11-22/bezpowrotnie-utracona-przewidywalnosc-niemiecka-scena-partyjna> (dostęp: 25.04.2018).

⁴¹ *Ibidem*.

torat ugrupowania stanowią w przeważającej większości wyborcy z jednej strony niezagospodarowani przez największe ugrupowania, z drugiej zniechęceni oraz rozczarowani dotychczasowym kierunkiem zmian.

Populizm w wypadku Alternatywy dla Niemiec przejawia się również odwoływaniem się do mechanizmów prodemokratycznych, zwłaszcza instytucji referendum. Podobnie jak inne ugrupowania populistyczne AfD podkreśla, że reprezentuje nie różne grupy interesu, lecz lud, naród — jest jego głosem, wykonawcą oraz reprezentantem.

Jako kolejny czynnik propopulistyczny można wskazać silny eurosceptycyzm, a także hasła mówiące o Europie narodów oraz odwołujące się do silnego, suwerennego państwa. Znaczącym elementem świadczącym o populistycznej naturze AfD jest też reagowanie na dynamicznie zmieniające się otoczenie. Warto podkreślić, że Alternatywa dla Niemiec nie opowiada się mimo wszystko za żadną ze stron rywalizacji politycznej, lecz przeciwko całej klasie politycznej. Taka strategia pozwala na łączenie postulatów charakterystycznych dla prawicy i lewicy. Ugrupowanie funkcjonuje w sposób doraźny, eksploatując tematy w danej chwili nośne w debacie publicznej.

Choć w literaturze partia bywa klasyfikowana jako populistyczna lub skrajnie prawicowa, należy zaznaczyć, że nie jest to typ modelowy oraz jednoznaczny w ocenie. W opinii autorów artykułu ugrupowanie wykracza poza przypisywane mu ramy. Inaczej niż w wypadku „klasycznych” przedstawicieli partii populistycznych, w przypadku AfD nie można wskazać charyzmatycznego i rozpoznawalnego lidera będącego jednocześnie twarzą formacji. W ramach Alternatywy dla Niemiec od samego początku funkcjonuje bowiem wiele frakcji reprezentujących różne nurty ideowe. To, która z nich w danej chwili przeważa, determinuje charakter całego ugrupowania. Paradoksalnie, pod tym kątem AfD może lokować się momentami bliżej partii typu *catch-all* niż tych potocznie kojarzonych z radykalną prawicą, a szczególnie z populizmem.

Przypadek AfD może się wpisywać w popularną i zyskującą poparcie w ostatnich latach rodzinę europejskich partii populistycznych. Szczególnie interesujące może być zestawienie Alternatywy dla Niemiec z innym reprezentantem nurtu — Koalicją Radykalnej Lewicy — Syriza⁴². Pomimo istotnej różnicy, jaką jest baza ideologiczna ugrupowań, widoczne są pewne elementy wspólne świadczące o ich populistycznej naturze. Przede wszystkim należy wspomnieć o antyestablishmentowym charakterze. Zarówno w wypadku AfD, jak i Syriza kontestacja elit funkcjonuje na dwóch płaszczyznach. Partie atakują klasę polityczną funkcjonującą na scenie krajowej, ale też elity powiązane z Unią Europejską oraz międzynarodowymi instytucjami finansowymi. Stosowana retoryka w obydwu przypadkach jest podobna. Syriza postrzega międzynarodowe instytucje finansowe, instytucje UE oraz elity władzy w kraju jako winne sytuacji kryzysu gospodarczego. Ponadto podobnie jak AfD Syriza jest ugrupowaniem eurosceptycznym, opowiadającym się przeciwko strefie euro. We wspólnej walucie ugrupowanie widzi znaczące zagrożenie dla interesów greckich. I podobnie jak w wypadku AfD segmentem docelowym Syriza jest elektorat zniechęcony, niezagospodarowany dotychczas przez partie

⁴² M. Spourdalakis, *The miraculous rise of the “Phenomenon SYRIZA”*, „International Critical Thought” 4, 2014, nr 3, s. 354–366.

tradycyjne bądź nawet oburzony kierunkiem dotychczasowej polityki. Temat rozpalający opinię publiczną to fundamentalny czynnik konsolidacji ugrupowania i poszerzania pozycji na rynku politycznym — w wypadku Syriza mowa o kryzysie gospodarczym, wokół którego ugrupowanie koncentrowało swoją strategię, retorykę oraz doraźne działania mające na celu uzyskanie poparcia jak najszerszego grona potencjalnych wyborców. Lista zbieżności między AfD a Syriza jest jednak zdecydowanie dłuższa i wymaga osobnych rozważań. Jako komentarz do nurtu populizmu w Europie warto dodać, że obie partie, choć radykalne i żywiłowe, odniosły sukces wyborczy i polityczny.

Konkludując, należy stwierdzić, że w wypadku Alternatywy dla Niemiec powinno mówić się raczej o partii z elementami populistycznymi, a nie o partii populistycznej *sensu stricto*. Głosujący na AfD zdają się przede wszystkim wyrażać swój bunt wobec głównego nurtu polityki, a nawet szerzej — wobec całego establishmentu. Badania wskazują ponadto, że poparcie dla AfD nie wynika z przesłanek socjodemograficznych, a partia notuje dobre wyniki także w landach powszechnie uważanych za bogate. Powodów wzrastającej popularności AfD należy szukać głównie wśród czynników kulturowych i społecznych, do których należą niepokoje społeczne spowodowane wzrastającą liczbą imigrantów oraz subiektywna utrata poczucia dumy z własnej tożsamości i historii. Należy jednak mieć na uwadze, że Alternatywa — podobnie jak inne ugrupowania populistyczne — zyskuje przede wszystkim dzięki rozpalaniu opinii publicznej oraz graniu na sentymentach. Partycypacja Alternatywy dla Niemiec w polityce centralnej rysuje na nowo linię podziału rywalizacji politycznej, którą wyznacza podejście do narodu, jego historii, roli państwa oraz funkcji kultury w życiu zbiorowym.

Niemniej jednak należy zaznaczyć, że opisywanie Alternatywy dla Niemiec jako partii populistycznej przy obecnym stanie badań nad tym pojęciem i ciągłymi dyskusjami nad jego kształtem nie będzie w pełni wystarczające. Rozumienie pojęcia „populizm” w swojej nieostrej naturze w dalszym ciągu podlega bowiem ewolucji, a w dyskursie widoczna jest potrzeba zbudowania jego uniwersalnej definicji.

Bibliografia

Literatura

- Leksykon politologii*, red. A. Antoszewski, R. Herbut, Atla 2, Wrocław 2004.
- De Waele J.M., Pacześniak A., *Populizm w Europie. Defekt i przejaw demokracji?*, Oficyna Naukowa, Warszawa 2010.
- Hausler A., *Die Alternative für Deutschland: Programmatik, Entwicklung und politische Verortung*, Springer Fachmedien, Wiesbaden 2016.
- Heywood A., *Ideologie polityczne. Wprowadzenie*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2007.
- Karwat M., *O demagogii*, Wydawnictwo Sejmowe, Warszawa 2006.
- Markowski R., *Populizm a demokracja*, ISP PAN, Warszawa 2004.
- Müller J.W., *Co to jest populizm?*, Wydawnictwo Krytyki Politycznej, Warszawa 2017.

Periodyki

- „DIW-Wochenbericht” 2016, nr 34.
- „German Politics” 26, 2016, nr 1.
- „Humaniora” 2017, nr 1.
- „International Critical Thought” 4, 2014, nr 3.
- „Journal of Political Ideologies” 11, 2006, nr 3.
- „Political Studies” 47, 1999, nr 1.
- „Przegląd Naukowo-Metodyczny. Edukacja dla Bezpieczeństwa” 2014, nr 7.
- „Zeitschrift für Politikwissenschaft” 2015, nr 1.

Źródła internetowe

- <http://www.afd.de/grundsatzprogramm>.
- <http://www.bundestagswahl-2017.com/landtagswahlen>.
- <http://www.bundeswahlleiter.de/en/bundestagswahlen/2013/ergebnisse.html>.
- <http://www.bundeswahlleiter.de/en/bundestagswahlen/2017/ergebnisse.html>.
- <http://www.bundeswahlleiter.de/en/bundestagswahlen/2017/ergebnisse/bund-99.html>.
- <http://www.bundeswahlleiter.de/en/bundestagswahlen/2017/wahlbewerber.html>.
- <http://www.dw.com/pl/niemcy-nowy-rz%C4%85d-w-komplecie/a-42903200>.
- <http://www.europarl.europa.eu/elections2014-results/en/country-results-de-2014.html#table02>.
- <http://www.ewybory.eu/sondaze/niemcy/>.
- <http://www.faz.net/aktuell/politik/inland/afd-rechts-rechtspopulistisch-rechtsradikal-rechtsextrem-14430780.html>.
- <http://http://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/komentarze-osw/2017-11-22/bezpowrotnie-utracona-przewidywalnosc-niemiecka-scena-partyjna>.
- <http://www.parties-and-elections.eu/germany.html>.
- <http://www.spiegel.de/politik/deutschland/bundestagswahl-2017-alle-ergebnisse-im-ueberblick-a-1167247.html>.
- <http://www.zeit.de/politik/deutschland/2017-09/german-election-alternative-for-germany-angela-merkel>.
- Ciechanowicz A., *AfD — alternatywa dla kogo?*, http://www.osw.waw.pl/sites/default/files/komentarze_231.pdf.
- Goerres A., *The electoral supporter base of the Alternative for Germany: An analysis of a panel study of German voters in 2015–16*, 31.03.2017, http://www.researchgate.net/profile/Dennis_Spies/publication/316609949_The_Electoral_Supporter_Base_of_the_Alternative_for_Germany/links/59079fe2aca272116d3cb170/The-Electoral-Supporter-Base-of-the-Alternative-for-Germany.pdf.
- Jendroszczyk P., *Krótką historią AfD. Czy prawica zmieni Niemcy?*, <http://www.rp.pl/Polityka/309289921-Krotka-historia-AfD-Czy-prawica-zmieni-Niemcy.html>.
- Kokot M., *Wybory w Niemczech. Co populiści z AfD zmienią w niemieckiej polityce*, <http://www.wyborcza.pl/7,75-399,22424577,wybory-w-niemczech-co-populisci-z-afd-zmienia-w-niemieckiej.html>
- Krzemień E., *Raport. Widmo strachu krąży nad Europą. Strachu przed nieznanym, przed innym, przed przyszłością*, <http://www.oko.press/raport-widmo-strachu-krazy-nad-europa-strachu-nieznanym-innym-przyszloscia>.
- Szacki J., *Pytania o populizm*, <http://www.tygodnikpowszechny.pl/pytania-o-populizm-122313>.

Reflections on the populist nature of the Alternative for Germany political party

Keywords: Alternative for Germany, Alternative für Deutschland, AfD, political party, populism, German political parties, German party system, Bundestag election 2017

Summary

Alternative for Germany has recently become a phenomenon on the German political scene, especially after the 2017 Bundestag elections. The article contains an analysis and an attempt to explain the populist nature of the party, pointing to what elements may confirm or deny its populist character. There are some indicators that show Alternative for Germany can be described as an example of populism, especially including the use of left- and right-wing postulates, an anti-system and anti-establishment attitude, temporalization of constructing political communication and usage of social sentiments. On the other hand, there are some visible determinants that go beyond the model of the populist party, for instance the technocratic nature of the party, the lack of a significant unit of a charismatic leader. Also, many issues that raise doubts can be underlined, for example the ideological sphere of the party. Furthermore, the article also contains considerations about the possible effects of functioning of the political group in the German party system.